

סדר הלל

ערוך בידי
אליהוא שנון

בְּרוּךְ אַתָּה, יי אֱלֹהֵינוּ, מֶלֶךְ הָעוֹלָם,
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו, וְצִוָּנוּ לִקְרֹא אֶת־הַהֵלֵל.

הֵלְלוּ לָהּ |

הֵלְלוּ עַבְדֵי יְהוָה	הֵלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה:
יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבֹרָךְ	מִעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:
מִמְזֶרֶח־שֶׁמֶשׁ עַד־מְבוֹאוֹ	מִהֵלֶל שֵׁם יְהוָה:
רָם עַל־כָּל־גּוֹיִם יְהוָה	עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ:
מִי כִיהוָה אֱלֹהֵינוּ	הַמְגַבִּיהִי לְשָׁכֶת:
הַמְשַׁפִּילִי לְרֹאוֹת	בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ:
מְקִימֵי מַעַרְךָ דָּל	מֵאֲשַׁפֶּת יָרִים אֲבִיוֹן:
לְהוֹשִׁיבֵי עַם־נְדִיבִים	עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ:
מוֹשִׁיבֵי עֲקֶרֶת הַבַּיִת	אֶם־הַבָּנִים שְׂמִיחָה
הֵלְלוּ־יָהּ:	

הללו-יה - שתי תיבות נפרדות או מוקפות, ובראשונה תמיד יש להדגיש את ה'ה', ולא כמו שנהוג אצל הנוצרים בשירתם, שמדגישים את ה'ל' השנייה.

המגביהי, המשפילי, מקימי, להושיבי, מושיבי - כולם מלרע, וה'ל' היא תוספת ספרותית.

מקימי מעפר דל - אין מדובר בעפר דל בכסף או בכל דבר אחר, אלא יש להפריד בין התיבות. ופירושו "מקים את הדל (העני) מן העפר.

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם	בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לְעוֹ:
הֵיטָה יְהוּדָה לְקַדְּשׁוֹ	יִשְׂרָאֵל מִמְּשֻׁלּוֹתָיו:
הֵיטָה רָאָה וַיִּנָּס	הֵיטָה יִסָּב לְאַחֲרָיו:
הַהָרִים רָקְדּוּ כְּאִילִים	גְּבָעוֹת כְּבִנֵי־צֹאן:
מִהֵלֶךְ הָיִם כִּי תָנוּס	הֵיטָה תִסָּב לְאַחֲרָיו:
הַהָרִים תִּרְקְדּוּ כְּאִילִים	גְּבָעוֹת כְּבִנֵי־צֹאן:
מִלִּפְנֵי אֲדוֹן חוֹלֵי אֶרֶץ	מִלִּפְנֵי אֱלֹהֵי יַעֲקֹב:
הַהֹפְכֵי הַצּוֹר אֲגַם־מַיִם	חֲלָמִישׁ לְמַעֲיָנוֹ־מַיִם:

הפרק כולו הקבלות, ובכל פסוק שתי הצלעות בענין אחד, אך לרוב יש פועל רק בצלע הראשונה: **היתה, רקדו, חולי, ההופכי**. לכן להבנת הצלע השניה יש לשים לב לפועל שחסר בה. לכן:

מלפני אדון - **חולי ארץ** - זאת הוראה לארץ ליראה את ה'.

מלפני - **אלוה יעקב** - אותה הוראה, אך בכינוי שונה לה: **אלוה יעקב** - ויש לקרוא "אלוה" ולהשמיע "ה" בסוף, כמו פתח גנובה בתיבה אפרוח.

בר"ח וששת ימי פסח האחרונים מדלגים:

כִּי־לִשְׁמֹךְ תֵּן כְּבוֹד	[לֹא לָנוּ יְהוָה לֹא לָנוּ
לְמָה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם	עַל־חֲסִדְךָ עַל־אַמְתְּךָ:
וְאֱלֹהֵינוּ בְּשָׁמַיִם	אֵי־נָא אֱלֹהֵיהֶם:
עַצְבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב	כָּל אֲשֶׁר־חִפֵּץ עָשָׂה:
פֶּה־לָהֶם וְלֹא יִדְבְּרוּ	מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם:
אֲזָנִים לָהֶם וְלֹא יִשְׁמְעוּ	עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יֵרְאוּ:
יְדֵיהֶם וְלֹא יַמְשִׁיחוּ	אֶף לָהֶם וְלֹא יִרְחוּץ:
	רַגְלֵיהֶם וְלֹא יַחֲלִכוּ
לֹא־יִהְיֶה בְּגִרוֹנָם:	

כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֲשֵׂיהֶם	כָּל אֲשֶׁר־בָּטַח בָּהֶם:
יִשְׂרָאֵל בָּטַח בִּיהוָה	עֲזָרָם וּמַגִּנָּם הוּא:
בֵּית אֶהְרֹן בָּטְחוּ בִיהוָה	עֲזָרָם וּמַגִּנָּם הוּא:
יִרְאֵי יְהוָה בָּטְחוּ בִיהוָה	עֲזָרָם וּמַגִּנָּם הוּא:

ידיהם ולא ימישון - זהו קיצור של "ידיים להם ולא ימישון", על פי הפסוק שלפניו. וכן "רגליהם ולא יחלכון"

עזרם ומגנם הוא - יש לחבר את "עזרם" יחד עם "ומגנם", כי שניהם מתארים את ה', ולא רק "ומגנם".

ישראל. . בית אהרן. . יראי ה' - השלישיה הזאת קושרת את המזמור הזה עם המשך ההלל, כי שלושתם מופיעים עוד בפרקים הבאים, ואף באותו סדר.

יְהוָה זָכְרָנוּ יְבָרֶךְ
 יְבָרֶךְ אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל
 יְבָרֶךְ יִרְאֵי יְהוָה
 יִסֵּף יְהוָה עָלֵיכֶם
 בְּרוּכִים אַתֶּם לַיהוָה
 הַשָּׁמַיִם שְׁמִים לַיהוָה
 לֹא הִמָּתִים יִהְלֹו־יָהּ
 וְאַנְחָנוּ | נְבָרֶךְ יָהּ
 הַלְלוּ־יָהּ
 יְבָרֶךְ אֶת־בֵּית אֶהְרֹן
 הַקְּטָנִים עִם־הַגְּדֹלִים
 עָלֵיכֶם וְעַל־בְּנֵיכֶם
 עֲשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ
 וְהָאָרֶץ נָתַן לְבְנֵי־אָדָם
 וְלֹא כָל־יֶרֶדִי דוּמָה
 מַעֲתָה וְעַד־עוֹלָם
 הַלְלוּ־יָהּ

הכפלת כמה תיבות בפרק - **יברך, עליכם, שמים** - היא הכפלה ספרותית, וראה על הכפלה אחרת להלן על "אודך אודך".

יברך, נברך - מלרע, וכן **אנה, פתאים, דלותי, שובי** בפרק הבא, לעומת התיבות **עליכי, למנוחיכי**, שהן נקראות מלעיל, וה' היא תוספת ספרותית.

בר"ח וששת ימי פסח האחרונים מדלגים:

[אֶהְבֹּתִי כִי־יִשְׁמַע | יְהוָה אֶת־קוֹלִי תַחֲנוּנִי
 כִי־הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבִימֵי אֶקְרָא
 אֶפְפוּנִי | חֲבִלִי־מָוֶת וּמִצָּרֵי שְׂאוּל מִצָּאוּנִי
 צָרָה וַיִּגְוֶן אֶמְצָא
 וּבִשְׁם־יְהוָה אֶקְרָא אָנָּה יְהוָה מַלְטָה נַפְשִׁי
 חֲנוּן יְהוָה וְצַדִּיק וְאַלֹהֵינוּ מֵרַחֵם
 שֹׁמֵר פִּתְאִים יְהוָה דִּלְתִּי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ
 שׁוּבִי נַפְשִׁי לְמִנוּחֵיכִי כִי־יְהוָה גָּמַל עָלַיִכִּי
 כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת
 אֶת־עֵינֵי מִן־דִּמְעָה אֶת־רַגְלִי מִדָּחִי
 אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְהוָה בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים
 הָאֲמֹנִתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי אֶמְרָתִי בַּחֲפוּזִי
 כָּל־הָאָדָם כֹּזֵב]

מִה־אֲשִׁיב לַיהוָה כּוֹס־יִשׁוּעוֹת אֲשָׂא
 נְדָרֵי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם יֶקֶר בְּעֵינֵי יְהוָה
 כִּי־אֲנִי עֲבַדְךָ אָנָּה יְהוָה
 פָּתַחְתָּ לְמוֹסְרִי אֲנִי־עֲבַדְךָ בֶּן־אֲמָתְךָ
 לֶךְ־אֲזַבַּח זִבְחַ תּוֹדָה לֶךְ־אֲזַבַּח זִבְחַ תּוֹדָה
 נְדָרֵי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם וּבִשְׁם יְהוָה אֶקְרָא
 בְּתוֹכִכִּי יְרוּשָׁלַם נְגִדָה־צָא לְכָל־עַמּוֹ
 הַלְלוּ־יָהּ
 כָּל־תַּגְּמוּלוֹהִי עָלַי
 וּבִשְׁם יְהוָה אֶקְרָא
 נְגִדָה־צָא לְכָל־עַמּוֹ
 הַמּוֹתָה לַחֲסִידָיו
 בְּתוֹכִכִּי יְרוּשָׁלַם
 הַלְלוּ־יָהּ

ובשם ה' אקרא - פירושו "אקרא בשם ה'" מבהיר את הצורך לחבר את התיבות "ובשם ה'". בדומה:
נדרי לה' אשלם - יש לחבר "לה' אשלם", כי זאת ההדגשה, שאין לנו ענין בנדר לאדם, אלא דוקא לה'.

כמו במזמורים הקודמים יש תוספת ספרותית, אך הפעם גם האות 'ה': **תגמולוהי, המותה, בתוככי**. וכולן נקראות מלעיל.

אנה - כמו אנא ומלרע.
פתחת - מלעיל.

הַלְלוּ אֶת־יְהוָה כָּל־גּוֹיִם שִׁבְחוּהוּ כָּל־הָאֲמִים
 כִּי גָבַר עָלֵינוּ | חֲסִדּוֹ וְאַמַּת־יְהוָה לְעוֹלָם
 הַלְלוּ־יָהּ

הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ
 יֹאמְרוּ־נָא יִשְׂרָאֵל כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ
 יֹאמְרוּ־נָא בֵּית־אֶהְרֹן כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ
 יֹאמְרוּ־נָא יִרְאֵי יְהוָה כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ

הודו - מלרע, לעומת **יאמר, יאמרו** ששתיהן נקראות מלעיל.

בפרקי התלמוד 'ערבי פסחים' ו'לולב הגזול' דנים במנהג קריאת ארבעה פסוקים בציבור בתחלת מזמור קיח, ומציינים כי הקהל עונה אחרי החזן

‘ראשי פרקים’. אך קשה לדעת איך בדיוק ענו אותם. הגיעו אלינו לפחות ארבעה מנהגים:

- א’ על פי תוספות: אחרי כל פסוק הקהל עונה רק ‘הודו’.
ב’ הקהל עונה בדיוק כמו החזן (בעיקר אצל עדות המזרח).
ג’ הקהל והחזן שרים יחדיו את כל הפסוקים בלי חזרה.
ד’ החזן קורא חצי פסוק והקהל עונה ‘כי לעולם חסדו’.

נראה לי כי כל המנהגים האלה עונים על דרישת הגמרא, כי הרי הגדרת ‘עניית ראשי פרקים’ איננה ברורה, וניתן לפרש ‘ענייה’ כאמירה יחד עם החזן או אחריו, והרי ‘ראשי פרקים’ יתכו שהם ראשי פסוקים או ראש כל המזמור, שהוא ‘הודו’ או ‘כי לעולם חסדו’.

אבל אינני מקבל בהגדרת הגמרא ‘מנהג’ ששמעתי שכל הקהל שר יחד עם החזן את כל הפסוקים וגם כולם ‘עונים’ גם ‘הודו’ אחרי כל פסוק. יש בכך סירוס דברי הגמרא ואולי יש בו ריח חומרה יתרה שאיננה אלא קלקול. כמו-כן אינני מקבל ‘ביטול מנהגים’, שמנסים רבנים אחדים לפסול מנהגים כשרים, בטענה שאינם מתאימים לעדה מסוימת: לא יתכן לדרוש הקפדה על אחד המנהגים דוקא, כאשר יש חלופה כשרה ומיוסדת על מנהג עתיק ומחוזקת על ידי השימוש בקהילה.

ועוד, **ברוב עם הדרת מלך**. ולכן כל מנהג שאינו כולל קריאת החזן בעבור הקהל - חסר לו הממד הזה. הרב עזריאל הילדסהיימר טען (סיני קיט) כי הקהל צריך לקרא את כל המילים בהלל (אם בקיאים). אדרבא, נראה לי כי הכלל שולל את זה.

ועוד, בענין הנענוע בסוכות, מנהג אשכנז שהקהל מנענע בפסוק ‘הודו’ ארבע פעמים, לעומת מנהג ספרד שמנענעים רק פעם או פעמיים, כי הרי אינם חוזרים על אותו פסוק, אלא חוזרים על הפסוק של החזן. ואף במנהג אשכנז החזן מנענע רק פעם או פעמיים בתחלת המזמור הזה.

מִן־הַמִּצָּר קָרָאתִי יְהוָה	עֲנֵנִי בְּמִרְחֶב יְהוָה
יְהוָה לִי לֹא אֵירָא	מִה־יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם
יְהוָה לִי בַּעֲזָרִי	וְאֲנִי אֶרְאֶה בְּשֹׁנְאֵי
טוֹב לַחֲסוֹת בִּיהוָה	מִבְּטָח בְּאָדָם
טוֹב לַחֲסוֹת בִּיהוָה	מִבְּטָח בְּנַדִּיבִים
כָּל־גּוֹיִם סִבְּבוּנִי	בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילֵם
סִבְּבוּנִי גַם־סִבְּבוּנִי	בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילֵם
סִבְּבוּנִי כְּבוֹרִים	דַּעְכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים
	בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילֵם

דַּחַח דַּחִיתָנִי לְנֶפֶל
עֲזֵי וְזִמְרַת יְהוָה
קוֹל | רָנָה וִישׁוּעָה
בְּאֵהֲלֵי צְדִיקִים
יִמִּין יְהוָה עֲשֵׂה חֵיל:

יִמִּין יְהוָה רִוּמָמָה
לֹא־אֲמוֹת כִּי־אֶחִיה
יִסֹר יִסְרָנִי יְהוָה
פִתְחוּ־לִי שַׁעֲרֵי־צֶדֶק
זֶה־הַשַּׁעַר לַיהוָה
יִמִּין יְהוָה עֲשֵׂה חֵיל:
וְאֶסְפָּר מַעֲשֵׂי יְהוָה
וְלִמּוֹת לֹא נִתְּנִי:
אֲבֹא־בָם אוֹדֶה יְהוָה
צְדִיקִים יִבְאוּ בּוֹ:

עֲשֵׂה חֵיל - שתי התיבות מלעיל.
שַׁעֲרֵי, אֲבֹא־ - שתיהן מוקפות, ונקראות מלעיל.

אוֹדֶה כִּי עֲנִיתָנִי
אֲבֹן מֵאֲסוֹ הַבּוֹנִים
מֵאֵת יְהוָה הִתְּנָה זֹאת
זֶה־הַיּוֹם עֲשֵׂה יְהוָה
וְתִהְיֶה־לִּי לִישׁוּעָה
הִתְּנָה לְרֹאשׁ פְּנֵה:
הִיא נִפְלְאָת בַּעֲיֵנֵינוּ
נִגִּילָה וְנִשְׁמַחָה בּוֹ:

אֲנֵא יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָא
אֲנֵא יְהוָה הַצְּלִיחָה נָא:

אודך אודך - מנגינה אחת לפחות גורמת לחזרה על התיבה ‘אודך’, והרי כבר אמרו (מגלה ד ט) ‘האומר מודים מודים משתקים אותו’, כי נראה כמודה לשתי רשויות. אבל בתפארת ישראל [בועז] (ברכות ה ג) אומר כי אין בכך כלום באמירת מזמורים כאשר המנגינה גוררת חזרה על התיבות, כאילו ידע המחבר שעתידים לחלוק על השימוש במנגינה זאת, והקדים תרופה למכה: **ודרך שיר אפילו בצבור מותר, וכהלל וכו’**. אף ראינו נוספת שמותר לחזור על המילים בהלל, וראה לעיל על המילים: ‘ה’ זכרנו יברך, יברך את בית ישראל...’, ‘יוסף ה’ עליכם, עליכם ועל בניכם’, ‘השמים שמים לה’...’. וברור כי דוד המלך לא עשה אלא למען משקל הפסוק ולמען השירה.

הושיעה נא - בספרי תנ”ך שהוגהו על פי מנחת ש”י, מצוי שהתיבה ‘הושיעה’ מסומנת מלעיל, לעומת ‘הצליחה’ מלרע. אך בכתבי-היד העתיקים, ובפרט בכתר ארם-צובה, שתי התיבות מלרע. הסבר מפורט לשגיאת התנ”כים האחרים מובא על ידי הרב ברויאר בספרו ‘כתר ארם-צובה והנוסח המקובל’, אבל לא נוכל להעתיק את כל דבריו פה.

בְּרוּךְ הַבּא בְּשֵׁם יְהוָה	בְּרַכְנוֹכֶם מִבֵּית יְהוָה:
אֵל יְהוָה וַיָּאֵר לָנוּ	אֶסְרוּ-תָג בַּעֲבַתֵּיכֶם
אֵלֵינוּ אַתָּה וְאוֹדְךָ	עַד-קִרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ:
הוֹדוּ לַיהוָה כִּי-טוֹב	אֱלֹהֵי אֲרוֹמְכָךְ:
	כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ:

יְהַלְלוּךָ, יְיָ אֱלֹהֵינוּ, כָּל-מַעֲשֶׂיךָ,
וְחֲסִידֶיךָ צְדִיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנְךָ, וְכָל-עַמֶּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל
בְּרָנָה יוֹדוּ וַיְבָרְכוּ וַיִּשְׁבְּחוּ וַיִּפָּאֲרוּ וִירוֹמְמוּ
וַיַּעֲרִיצוּ וַיִּקְדְּשׁוּ וַיִּמְלִיכוּ אֶת-שִׁמְךָ מְלַכְנוּ,
כִּי לָךְ טוֹב לְהוֹדוֹת, וּלְשִׁמְךָ נָאֶה לְזַמֵּר,
כִּי מַעֲוֹלָם עַד-עוֹלָם אַתָּה אֵל.
בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ, מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתְּשַׁבְּחוֹת.

אודך, ארוממך - בשתי התיבות ה'ך' הסופית דגושה.

כל מעשיך - יש גרסה "על כל מעשיך", אך נראה לי כי חסרונה שאין מציינים מי המהללים, והרי אנחנו מבקשים שכל מעשי ה' יהללוהו.

כי מעולם עד עולם - התיבה 'עד' ללא וו החיבור, כי הוא מובא ממוזמור צ פסוק ב. (לעומת **מן העולם ועד העולם** ב'נשמת' שמובא ממוזמור קו מח).

מלך - מהולל בתשבחות - יש לחבר 'מהולל בתשבחות', ולא 'מלך מהולל'.